GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2026. A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025). *Névtani Értesítő* 48: 253–258.
HOFFMANN ISTVÁN 2021. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145. https://doi.org/10.35528/helynevtort/17/08
HOFFMANN ISTVÁN 2022. Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program. *Névtani Értesítő* 44: 125–129. https://doi.org/10.29178/nevtert.2022.9
MNH. 1. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN szerk. 2024. *A Hajdúnánási járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 2. = HANKUSZ ÉVA – KOCÁN BÉLA 2025. *Szatmár megye északi részének helynevei.* Szerk. GYŐRFFY ERZSÉBET – HOFFMANN ISTVÁN – PORCZIÓ VERONIKA. Magyar Nemzeti Helynévtár 2. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 3. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN – TÓTH VALÉRIA szerk. 2025. *A Balmazújvárosi járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 3. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNHF. = *Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek* 1–. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024–.
NÉMETH DÁNIEL 2025. Hoffmann István – E. Nagy Katalin (szerk.): A Hajdúnánási járás helynevei. Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Ismertetés. *Nyelvtudományi Közlemények* 121: 315–319. https://doi.org/10.15776/nyk.2025.121.19
WENDL DÁVID 2025. A Magyar Nemzeti Helynévtár két új sorozatáról. Ismertetés. *Magyar Nyelv* 121: 228–233.

***

BÉNYEI ÁGNES
egyetemi adjunktus; Nyíregyházi Egyetem, Óvó- és Tanítóképző Intézet; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-0797-031X, e-mail: benyei.agnes@nye.hu

A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025)

1. A számos új tudományos eredménnyel kecsegtető, sokirányú terveket kitűző és megvalósító Magyar Nemzeti Helynévtár Programon belül az egyik legígéretesebb, legtöbb haszonnal bíró, legmonumentálisabb, valamint nyugodtan kimondhatjuk: bizonyos szempontból legsürgetőbbnek tekinthető vállalkozás PESTY FRIGYES helynévtárának 2023-ban megindult közzététele. A sorozat a Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 címet viseli, s a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában jelenik meg. Eddig napvilágot látott kötetei (a közzétevők nevével együtt): 2023-ban Máramaros vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Kővár vidéke és Kraszna vármegye († MIZSER LAJOS, SEBESTYÉN ZSOLT és KOVÁCS ANDRÁS), Közép-Szolnok vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT); 2024-ben Zemplén vármegye (2 kötetben; † MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Abaúj vármegye (BODNÁR TAMÁS), Árva vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT); 2025-ben Liptó, Sáros és Zólyom vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Komárom vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT), Nógrád vármegye (ANGYAL LÁSZLÓ és GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ).

2. PESTY FRIGYES, a 19. század jól ismert történész akadémikusa az 1860-as évek első felében kezdte el a magyar helynévanyag összegyűjtését (vö. GRÉCZI-ZSOLDOS 2024: 117–118) abból a célból, hogy az ezekben hordozott információk hozzájárulhassanak a magyar történelem jobb megismeréséhez. Célkitűzése széles körű támogatásra tett szert, s az ország két legjelentősebb tudományos társasága, a Magyar Tudományos Akadémia és az Erdélyi Múzeum-Egyesület is kiállt mellette, sőt az államapparátus is támogatta. Az adatgyűjtés megvalósításához PESTY többnyelvű kérdőívet állított össze, majd a Királyi Helytartótanács és az Erdélyi Főkormányszék révén egyfajta hivatali eljárás keretein belül küldték le ezeket a vármegyéknek, végül pedig az egyes járások szolgabírái segítségével juttatták el az érintett településekre. Ott maguk a helységek elöljárói, olykor papjai, esetleg értelmiségi lakosai végezték el lokálisan a gyűjtést. A monumentális munka igen rövid idő alatt, 1864–1865-ben lezajlott, még úgy is, hogy az adatfelvétel nem mindig ment gördülékenyen: sok esetben nem megfelelően vagy egyáltalán nem végezték el a feladatot, így számos településen meg kellett ismételni a procedúrát.

PESTY az általa kidolgozott kérdőíven hét kérdést tett fel, amelyek szerteágazó jellegéből következik, hogy a gyűjtemény nem csupán mint névadatokat tartalmazó forrás vehető figyelembe, hanem történeti, kultúrtörténeti, irodalmi és néprajzi vonatkozásokkal is bőségesen bír. A kérdőív kitért a földrajzi és közigazgatási helyzetre, a helynév etimológiájára, a használatban lévő helynévvariánsokra, a település mikrotoponimáira, de különféle történeti kérdésekre is, például hogy mikor alapították a helységet, vagy honnan népesítették be. A kérdőívre adott válaszok a kitöltők lelkiismeretessége, a feladat iránti elhivatottsága, tájékozottsága és műveltsége alapján minőségüket és terjedelmüket tekintve nagyon változatosak, ami meghatározza, hogy az egyes adatlapok milyen mértékben bővíthetik tudományos ismereteinket (BÁRTH M. 2017: 228). A PESTY-féle korpusz sokirányú tudományos jelentősége a mai napig kiemelkedőnek tekinthető. A gyűjtemény általános jelentősége ellenére azonban meglepő, hogy a 63 kéziratos kötetet kitevő hatalmas terjedelmű anyag mélyebb feldolgozása és közzététele annak ellenére sem valósult meg az elmúlt több mint másfél évszázadban, hogy a gyűjtés adatait sokan és rendszeresen felhasználták kutatásaik során az elmúlt évtizedekben. A 20. század második felében – amikor az őrzőhely, az Országos Széchényi Könyvtár a jobb kutathatóság érdekében mikrofilmre rögzítette a kérdőíveket – már világossá vált, hogy milyen komoly igény lenne a tudományos körökben a korpusz hozzáférhetővé tételére.

3. A történeti és nyelvtudományi kutatás tehát valódi kincsesbányaként tekintett az elmúlt évtizedekben a hatalmas helynévtárra, mégpedig teljes joggal. Az adatok közlése és felhasználása sokféleképpen történt az elmúlt évtizedekben, azonban komolyabb haszonnal minden esetben csak akkor járt, amikor egy-egy nagyobb táj vagy földrajzi egység PESTY által rögzített neveit hiánytalanul közzétették, betűhív átírásban és tudományos apparátussal is ellátva, olykor idegen nyelven – például román helyesírással – átírva. (Érdemes itt elsősorban SZABÓ T. ATTILA ilyen irányú erőfeszítéseit megemlíteni. Az ezredforduló környékéig kiadott anyagra l. HAJDÚ 2006.) Ezek a szórványosan megjelenő közlések lefedték például Erdély egyes régióit, Bihar vármegyét és az északkeleti vármegyéket is. A korábbi közlések azonban csak ideiglenes megoldásnak bizonyultak, nem orvosolták azt az okkal felmerülő igényt, hogy a magyar tudományosság a teljes gyűjteményt használatba vehesse. Ehhez az adattár szisztematikus és egységes elvek szerinti sajtó alá rendezése és

a tudományosság igényeit figyelembe vevő kritikai közlése szükségeltetett. Hozzá kell tenni, hogy nem lehet ezért a magyar nyelvtudományt elmarasztalni, hiszen egy ilyen volumenű munkát csak komoly személyi és pénzügyi erőforrások mozgósításával lehetett volna sikeresen megvalósítani, s ez esetben is hosszú évek alatt. Ehhez azonban sem a szándék, sem a lehetőségek nem voltak biztosítva egészen az elmúlt időszakig. Ebben a felemás helyzetben született meg tehát az a nagy jelentőségű döntés, amely kimozdította a helynévtár ügyét a holtpontról. Jelentős előrelépésként a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretein belül 2023-tól külön kötetekbe rendezve kezdték el a hatalmas korpuszt publikálni. A munka jelenleg is nagy lendülettel zajlik: három év alatt már 11 kötet jelent meg, s folyamatban van a 12. kötet megjelentetése is. Alább a 2025-ös év végéig megjelent tíz adattárat mutatom be nagy vonalakban.

A sorozat kiadásában fontos szerepet játszott, hogy a Nyíregyházi Főiskola oktatója és elismert nyelvésze, a 2014-ben elhunyt MIZSER LAJOS korábban már elkezdte feldolgozni és kiadásra előkészíteni a PESTY-féle anyagot, sőt a gyűjtemény bizonyos, az északkeleti országrészre vonatkozó részeit korábban már publikálta is. A teljes feldolgozott anyag közlésében végül csak a pénzügyi források hiánya akadályozta meg. Kéziratainak gondozását, ellenőrzését és kiegészítését SEBESTYÉN ZSOLT vállalta fel. A bemutatandó tíz kötetből hatot ő maga állított össze, nagyrészt az említett kéziratos anyag felhasználásával, ezek mellett pedig immár egymaga adta ki Árva és Komárom vármegyék anyagát. A Kővár vidéke és Kraszna megye anyagát tartalmazó kötet összeállításában KOVÁCS ANDRÁS is közreműködött, egy-egy további kötet pedig BODNÁR TAMÁS, illetve ANGYAL LÁSZLÓ és GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ munkájának köszönhető.

4. A kötetek szerkezete és a szöveg kiadásának elvei jól átgondoltak és következetesek. Maga a sorozat vizuális megjelenése is egységes és esztétikus: a borítón PESTY FRIGYES portréja látható (a dekoratív fedlap Gacsályi Gábor munkáját dicséri). Ennél sokkal fontosabb, hogy a kötetek tartalmi értelemben (felépítés, adatszerkezet, szerkesztési elvek) szintén szigorúan tartják a tervezett formát. A sorozat egyes részeiben a szövegben általában egyezést mutató bevezető után (amelyet olykor egy, a megyei gyűjtésre vonatkozó előtanulmány is kiegészít, például a nógrádi kötet esetében) az adott megye településeinek adatlapjai következnek, megtartva a korábbi, 19. századi struktúrát. A települések felvételi lapjai minden esetben címmel kezdődnek, amelyet a kérdésekre adott válaszok követnek olykor tömör, máskor több oldalnyi terjedelemben. Ezek olykor nem magyar nyelven íródtak. Például a Liptó megyei Csorba falu leírása teljes egészében szlovákul került papírra, akárcsak az ugyanitt fekvő Dovallóé (Liptó 12–15). A citált kötetben ezeken kívül is kifejezetten nagy számban vannak még szlovák nyelvű adatlapok. A Sáros megyei Huvész nyúlfarknyi bejegyzése ezzel szemben németül íródott (Sáros 164), s még bőven lehetne sorolni a példákat. Magam személy szerint kifejezetten hasznosnak találom azt az eljárást, hogy ezeket – mint primer nyelvi és történeti forrásokat – a kiadás során változatlanul hagyták.

Az adatlapokon a megválaszolt kérdéseket a jobb alsó sarokban az adatokat rögzítő személynek (sok esetben a jegyzőnek vagy a helyi bírónak) a neve és titulusa követi, illetve ha volt olyan, az adatlap ellenőrzőjének (általában az illetékes szolgabírónak) a bal alsó sarokban látható megnevezése. Amennyiben az adatlapon pecsét is volt, hasznos módon azt is közli az adattár, ahogyan a pecséten lévő feliratot is.

A kiadók figyeltek a korábbi kéziratos lapszámok feltüntetésére is, ami lehetővé teszi, hogy a PESTY-féle ívek primer kéziratos szövegében is tudjunk a közlés segítségével tájékozódni. A szerkesztők az eredeti adatlapok sorrendjében publikálták a településekre vonatkozó információkat. A földrajzi nevek helyesírását a modern helyesírási szabályoknak megfelelően normalizálták. Ezt úgy oldották meg, hogy a települések mai írásmódját használták az élőfejen, a tartalomjegyzékben és a mutatóban is, míg az egyes adatlapok élén meghagyták a 19. században használt verziót. Például a máramarosi *Ardó* ebben a formában szerepel az élőfejen, az adatlapon viszont meghagyták az *Ardo* formát (Máramaros 13); a Közép-Szolnokban fekvő Bikáca esetében a *Bíkátza* alakot (Közép-Szolnok 21), míg a Kővár vidéki Berence esetében a *Berentze* alakot (Kővár 10). Ez az eljárás azért is nagyon hasznos, mert így az adatlapok látványosan rögzítik a 19. század közepének nyelvjárási jellemzőit, főleg ott, ahol az adatközlő nem a standardot használta. Ilyet tapasztalunk például az „Esztergam" vármegyei Farnadon is: „Malomi dűlő neveztetik a' lapos helyen lévő egy dombrúl – halomrúl – melly vagy háborús időkben figyelő pontúl készétetett, vagy régibbi felmérésekre használtatott" (Esztergom 36–37).

A mai településnév alapján a kötet végén található mutatóban lehet kikeresni a 19. században is létező helységek nevét (a kétkötetes Zemplén-adattárban a második kötet végén). Fontos része tehát a közlésnek a kiadványok végén található tárgy- és névmutató, valamint főként a jó minőségű térkép, amely az adott megye ismertetett településeinek lokalizálását is nagyban megkönnyíti. A mutatók a sorozatban egységes logika alapján születtek, és jól használhatónak bizonyulnak.

Ami magát a közzétett kérdőívet illeti, a kitöltés színvonalának, terjedelmének, részletességnek fent már említett sokszínűsége rögvest szemet szúr az olvasónak. Ilyen hatalmas méretű adattár esetében nyilvánvalóan nem lehet részletesen ismertetni ezeket, csupán néhány tipikus példát lehet megemlíteni belőlük. Úgy tűnik, a kitöltők közül egyesek – szerencsére, tegyük hozzá – nem teljesen érthették a feladatot, amit jócskán túlteljesítve a korban elterjedt honismereti és statisztikai irodalom elvei alapján rögzítették az adatokat. Remek példa erre a Máramaros-kötetben Aknasugatag felvételi lapja, amelyet Szabados József készített, 6 (a kiadásban 7) bőséges oldalon (Máramaros 10–16). A szerző beszámol a település földrajzi viszonyairól, a helyi iskolákról és más közintézményekről. Ezt követően katasztrális holdban számítva precízen közli a szántók, legelők és más típusú földek nagyságát, név szerint sorban ismerteti az egyes sóaknákat, de kitér a sólelőhely kiterjedésének, sőt a kitermelt só típusainak az ismertetésére is. Részletesen bemutatja a település felekezeti megoszlását és demográfiai helyzetét, illetve a sóbányák tisztikarát is. A helyiek jellembeli karakterére is kitér, mikor azt írja: „Az erkölcstelenségből származo nemtelen betegségeknek itt nyomára sem találunk, a rendesen kezelt orvosi Jegyzőkönyvnek 2.–3. évi folyamában alig fordul egy legfelyebb két eset" (Máramaros 15–16). Leírása végén Sóbányászati ősi dall cím alatt egy öt versszakos költeményt is lejegyez.

Természetesen az a kiemelkedően részletes leírás, amelyet a fentiekben láttunk, nem minden település kapcsán figyelhető meg, de azt hiszem, nem kell ecsetelni a fenti szöveg nyelvészeten túlmutató, történeti forrásértékét. Ellenpéldaként arra az esetre, amikor egyértelműen látszik, hogy nem okozott az adatközlő számára álmatlan éjszakákat a feladat, a Zemplén megyei – ma Szlovákiában található – Márkcsemernye falut említeném meg, ahol az adatlapot kitöltő Miklós András bíró négysornyi szöveggel teljesítettnek vélte a feladatot, közölvén, hogy „Mark Csemernye helységének eredetiségére 's kiterjedésére semmi biztos adatot elö adni nem lehet adni", majd öt dűlőnév papírra vetésével egészítette ki a „gyűjteményt" (Zemplén 2: 295). A két fenti példa között természetesen széles

palettán mozog az átmenet a kitöltés színvonalát és terjedelmét illetően. Külön kiemelném a kötetekben az egyes dűlőnevek és egyéb mikrotoponimák kapcsán a gyűjtés során papírra vetett etimológiai megfejtési kísérleteket és névmagyarázatokat, amelyek sok esetben erős néprajzi vonatkozásokkal bírnak, de az idegen nyelvű helynevek értelmezése is figyelemreméltó számos esetben. Az abaúji Alsófügeden például a *Vízrejáró dúlő* nevet az azon keresztül itatásra hajtott marhákkal magyarázzák (Abaúj 15), a zempléni Csabalóc falu elnevezését a „Csabala nemzetségtől" származtatják (Zemplén 1: 62), a Győr megyei Ásvány község elnevezését pedig úgy indokolta meg az adatközlő, hogy „a Duna a községet mindinkább aláásván, a lakosok időfolytán éjszakról dél felé kényszerültek falujokkal vonulni" (Győr 101).

Kiemelkedően fontosnak tartom az adattárak kapcsán, hogy főleg az ország területének perifériájáról, ahol vegyes népességű vagy nem magyar etnikumú falvak is nagy számban voltak, képet kapunk a helyek párhuzamos elnevezéséről, illetve elénk tárul az, hogy hogyan kerülnek át a mikrotoponimák egyik nyelvből a másikba. Az ilyen esetekben legtöbbször az idegen elnevezéseket is magyar helyesírással vetették papírra. A Kővár vidéki Berkeszpataka leírása például bővelkedik ilyenekben: *Vályá Denyeszi, Alunyetu, Vérástyini.* Máskor azonban ugyanitt magyar helyneveket használ a magyar nyelvű feljegyzés: *Puszta Berkezoi, Lápos* (Kővár 11–12). A Zemplénben fekvő Deregnyőn is vegyes a kép a helyneveket illetően: *Szemszúró, Kertallya, Kisvárosdomb,* de *Prékopa, Lapina* és *Netecs* is előfordul (Zemplén 1: 88–90). Ami a párhuzamos, kétnyelvű elnevezéseket illeti, nagy számban találunk ilyeneket a korpuszban: „Neveztetik Komlós Keresztes s' tótúl Chmeló" (Sáros 178); „Magyar és latin nyelvben Lagnó név alatt országszerte ismeretes. toth orosz nyelvben pedig Legnava név alatt elöfordul." (Sáros 184); „Bártfalva románul Berbesti, soha más neve nem volt" (Máramaros 32); „A kőzség egyedűl tsak Husztkőz (ruthen nyelven Nánkova) néven ősmeretes" (Máramaros 102).

Az pedig már inkább történeti és néprajzi specifikum, hogy sok esetben idegen, például román népesség lakta településnél az amúgy magyar ajkú adatközlő a románság történeti képzeteit is megjeleníti. Az említett Bikácán példának okáért ugyan magyar nevű a jegyző és a főbíró is, és a leírás is magyarul született, de sokatmondó, hogy a lakosság egy részét „Trájánus" volt római császár ivadékaitól vezették le a leírók, sőt az adatlapon lévő pecséten is román felirat van (Közép-Szolnok 21).

5. Összességében csak méltatni lehet a kiadónak az anyag megjelentetésére tett erőfeszítéseit. A sorozattal egy számtalan adatot tartalmazó valódi kincsesbánya, egy, az egész országot lefedő monumentális méretű helynévgyűjtemény jelenik meg, amely interneten is szabadon elérhető[5], így bárki számára könnyedén hozzáférhető; egyúttal csaknem két évszázad elteltével egy régi tartozást is sikerül a szakmának lerónia. Az adattár hozzájárulhat az élőnyelvi gyűjtéshez, a nyelvjárások vizsgálatához, de az etnikai együttélés és kétnyelvűség vizsgálatához is. Talán a későbbiekben egy jobban kezelhető adatbázisba szerkesztve még használhatóbbá válik ez a monumentális kincsesbánya.

Összességében joggal bízhatunk benne, hogy a sorozat megjelentetése nem csupán a névtani kutatás fellendítését szolgálja majd, hanem a történettudomány vagy akár a néprajztudomány művelőinek érdeklődését is felkelti majd. Érdeklődéssel várhatjuk tehát a gyűjtemény többi kötetének megjelenését is.

[1] https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok_pesty.php (2026. 08. 25.)

Hivatkozott irodalom

BÁRTH M. JÁNOS 2017. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I–IV. Közzéteszi: Csáki Árpád – Pál-Antal Sándor. *Névtani Értesítő* 39: 227–230.

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 2024. Pesty Frigyes Nógrád vármegyei helynévgyűjtésének nyelvjárástörténeti és szociolingvisztikai hasznosításáról. *Névtani Értesítő* 46: 117–125. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2024.9

HAJDÚ MIHÁLY 2006. Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. *Névtani Értesítő* 28: 205–215.

***

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS
főiskolai tanár; Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet, Történettudományi Intézeti Tanszék; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-8175-405X, e-mail: gulyas.laszlo@nye.hu

Eduardo Tadeu Roque Amaral – Márcia Sipavicius Seide, Personal Names. An introduction to Brazilian anthroponymy [Személynevek. Bevezetés a brazil személynévkutatásba]

Letraria, Araraquara, 2022. 254 lap

1. Bár az utóbbi évtizedekben Brazíliában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a névkutatás, a közelmúltig nem született olyan átfogó jellegű mű ezen a területen, mely kiindulási alapként szolgálhat a téma iránt érdeklődők számára. Ezt a hiányt kívánta pótolni EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL és MÁRCIA SIPAVICIUS SEIDE eredetileg portugál nyelvű munkája, valamint annak 2022-ben megjelent angol fordítása. A szerzők változatos forrásokra támaszkodva mutatják be a brazíliai személynévkutatás eredményeit, valamint a személynevek vizsgálatának elméleti hátterét. Mivel a mű didaktikai célokat is szolgál, az egyes fejezetek végén összefoglalók segítik az információk elsajátítását.

2. A könyv a bevezetés után nyolc fő tartalmi egységből áll. Az első fejezet (28–48) áttekintést nyújt a névtan történetéről, valamint a nemzetközi és a brazíliai névkutatás helyzetéről. A fejezet Egyiptom, illetve a Biblia példáján keresztül szemlélteti, hogy a tulajdonnevek iránti érdeklődés az ókor óta része az emberiség történelmének, s a 18–19. századi filológusok későbbiekben ismertetett munkásságában is megjelenik. A szerzők az ICOS-kongresszusokon bemutatott közlemények alapján tekintették át a nemzetközi személynévkutatás aktuális területeit (pl. összehasonlító és történeti névtan, a személynevek fordításának kérdései). Brazíliában, mint kiemelik, viszonylag új terület a névkutatás, csak a 20. század második felétől indult fejlődésnek. A közelmúltbeli brazíliai kutatások többek között a névadási motivációkra, az írói névadásra, valamint az őslakos és bevándorló közösségek névadási szokásaira terjedtek ki.